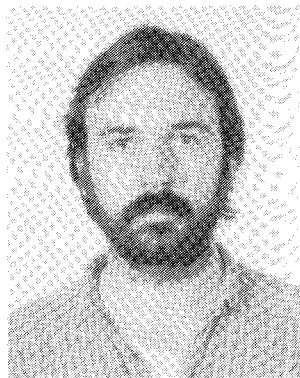

door Willem Woudenberg

Willem Woudenberg (1953) studeerde politieke en sociale wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam. Deelnemer aan het onderzoeksproject politieke partijen en kunstbeleid van de Boekmanstichting. Schreef in dat verband 'De dreiging van een staatsmoloch; de ARP en het cultuurbeleid 1945-1955' (eindschrift). Is thans werkzaam als beleidsmedewerker bij de Federatie van Kunstenaarsverenigingen.

De CHU en het kunst- en cultuurbeleid

De overheid is een door God gewilde en van God gegeven macht, aldus de opvatting van de CHU. Haar eerste taak is het dienen van de publieke gerechtigheid. Zij doet dat in het 'licht van de Goddelijke openbaring'¹⁾. Van belang daarbij is dat de CHU zich, wat betreft haar protestants-christelijke beginselen, niet alleen baseert op de 'stellige uitspraken der H. Schrift', zoals het beginselprogramma stelt²⁾, maar dat ook het oordeel van de christelijke kerk wat dat betreft van belang is.

Dat betekent onder andere dat bij het waken voor de openbare zedelijkheid, naast de normen en zeden zoals die uit de bijbel zijn af te leiden, ook een interpretatie daarvan binnen het tijdsbeeld noodzakelijk is. Dat wordt met name duidelijk in het beginselprogramma van 1970, waarin gesteld wordt dat deze geestelijke en zedelijke normen 'in het licht van het evangelie in iedere tijd een actuele toepassing behoeven'³⁾. Ondanks het feit dat de CHU de neutrale staatsopvatting verwierp, accepteerde zij echter wel dat er 'neutrale kwesties' konden bestaan, waarin 'principes' een ondergeschikte rol

speelden⁴⁾.

Dit op het oog minder strak vasthouden aan principiële uitgangspunten, dan bijvoorbeeld bij de ARP aanvankelijk wel het geval was, kan verklaard worden uit het feit dat de CHU van oudsher de 'antithese' verwierp. 'Vermits geheel het volk zich aan de ordeningen Gods heeft te onderwerpen, verzet de Christelijk-Historische Unie zich tegen een groepering des volks in twee deelen naar Gods-dienstige onderscheiding' lezen we in het beginselprogramma van 1908. De CHU koppelde hiermee haar christelijke uitgangspunt aan een pragmatische

1) *Enige beschouwingen over de huidige plaats der Christelijk Historische Unie*, in: *C.H. Tijdschrift* 3(1958).

2) Beginselprogramma's van de CHU tot en met 1971 en het beginselprogramma van 1970.

3) Beginselprogramma 1971, beginselverklaring; artikel VI.

4) Zie noot 1.

en tot op zekere hoogte liberale instelling. De vrijheidsgedachte van het liberalisme vond bij de CHU echter haar beperking in de publieke gerechtigheid. De CHU keerde zich daarom bijvoorbeeld 'in naam van de ware christelijke vrijheid' tegen de door de VVD voorgestelde opheffing van het processieverbod⁵⁾. Deze weerstand is het gevolg van het tot en met 1951 in het beginselprogramma vermelde uitgangspunt, dat naar de mening van de CHU Nederland bestuurd diende te worden als een 'Christelijke staat in Protestantse zin'.

Een laatste thema dat van belang lijkt voor de eigen CHU-staatsopvatting is ook het in 1951 genoemde punt, dat de overheid haar gezag uitoefent onder medewerking van het volk en dat deze medewerking toeneemt naarmate de taak van de overheid zich uitbreidt. Met name daardoor onderscheidt de CHU zich van de ARP. Niet alleen werd daarmee de 'principiële beperktheid van de staats-taak' verworpen, het heeft tevens tot consequentie dat niet door terughoudendheid van de overheid maar juist door toeneming van de overheidstaken de burgerij gestimuleerd werd tot initiatieven.

Dit wordt ook duidelijk in een bespreking van een ARP-rapport over subsidiepolitiek in het Christelijk Historisch Tijdschrift in 1961, waarin wordt geconcludeerd dat een te afwachtende overheid het ontbreken van werkelijk beleid tot gevolg kan hebben. Er wordt gepleit voor een actieve overheid, ongeacht de aanwezigheid van een particulier initiatief dat de overheidsgelden op haar eigen wijze kan besteden. De overheid heeft haar eigen verantwoordelijkheid, de verflechting tussen staat en maatschappij is niet meer tegen te houden⁶⁾.

Vijf jaar eerder, in 1956, was overigens in hetzelfde tijdschrift ook reeds gewaarschuwd tegen de, met de macht van het particulier initiatief gepaard gaande, verzuiling. De waarschuwing was het gevolg van de door de KVP en Romme gepropageerde 'inweving' van het Nederlandse volksleven in het katholieke cultuurpatroon. De schrijver, prof. Van Niftrik, keerde zich daarbij tegen de verzuiling (ook in protestants-christelijke zin), vanwege haar 'anti-democratische gevolgen' en omdat het slechts tot doel had de overheidssubsidies te verdelen⁷⁾.

In het beginselprogramma van de CHU van 1951 wordt slechts in zeer algemene zin over cultuur gesproken. De overheid heeft behalve de plicht het bestaande te ondersteunen, ook de taak kunst en wetenschap, overeenkomstig de grondslagen van het volksleven te bevorderen. Voor het overige is de overheid verplicht te waken voor de openbare zedelijkheid en alles van het terrein van het openbare leven te weren dat in strijd is met 'Gods wil en wet'.

Het ministerie van O.K.&W

De eerste minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dr. T.Th.H. de Visser was afkomstig uit de CHU.

Het ministerie van O.K. en W. werd in 1918 opgericht. Boekman schrijft in zijn dissertatie: 'De periode De Visser breekt aan, een periode van zoeken en tasten, waarin de overheid zich bewust wordt, dat zij onvoorbereid staat voor de nieuwe taak (.....)' (Boekman, 1939, p. 83). De CHU stond dus zeker niet zo sterk afwijzend tegen het ingrijpen van de overheid in de private sector als de ARP.

In het jaar van de oprichting van het ministerie van O.K. en W. wordt er in de Tweede Kamer gediscussieerd over de

5) Zie noot 1.

6) C. Blankestijn, *Subsidiepolitiek; beschouwing naar aanleiding van het rapport van de ARP*, in: *C.H. Tijdschrift* 7(1961)1(okt.) 19-24.

7) G.C. van Niftrik, *Een cultuurpatroon*, in: *C.H. Tijdschrift* 1 (1956)3(apr.)69-84.

princiële vraag of financiële ondersteuning van toneel en opera tot de overheidstaken gerekend kan worden. De ARP blijkt fel tegen. Uit de bijdragen van zowel minister De Visser als zijn partijgenoot De Savornin Lohman wordt het verschil in opvatting tussen CHU en ARP duidelijk. 'Ik ben van oordeel', aldus De Savornin Lohman tijdens het debat, 'dat de Regeering bevoegd en verplicht is de kunst te steunen, ook financieel'. Zowel van de muziekdramatische kunst als van het toneel kan een verheffende invloed uitgaan. 'Er zijn evenwel grenzen. Namelijk wanneer de kunst wordt misbruikt en verlaagd tot bevordering van onzedelijkheid door het opvoeren van schunnigheden. Ik meen dus, dat men aan gezelschappen, die dramatische kunst ten uitvoer brengen, subsidie niet behoeft te onthouden, indien goede dramatische stukken worden opgevoerd. Ik ga nog verder, en meen zelfs dat het van de Regeering goed gezien is financiële steun te verlenen, mits zij inderdaad een zoodanige voorwaarde er aan verbindt.' (Gecit. bij Boekman, 127).

Reeds vermeld is dat de CHU de nadruk legde op de toepassing van normen en zeden, die ten grondslag liggen aan onder andere het openbare leven. Ook uit een artikel in het Christelijk Historisch Tijdschrift van 1957 blijkt dat wat deze ethische normen betreft geen eeuwige maatstaf bestaat. De schrijver, dr. N. Vels Heijn, stelt dat door de toegenomen bureaucratisering en de grotere behoefte aan democratie vooral bij jongeren de ethische normen op een andere manier gewaardeerd worden. Deze verandering, die soms een generatieconflict tot gevolg heeft, lijkt door Vels Heijn niet al te ernstig te worden opgevat. Het is een onvermijdelijk gevolg van de veranderende tijd⁸⁾.

8) N. Vels Heijn, *Konflikt der Generaties als gevolg van een andere waardering der etiese normen*, in: *C.H. Tijdschrift* 2(1957)3(apr.) 86-90.

9) *Handelingen Eerste Kamer 1954-1955*, blz. 2156-2159.

Ook de opstelling van CHU ten aanzien van de Raad van de Kunst is inmiddels positiever geworden. In tegenstelling tot de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog toen de actieve cultuurpolitiek van Van der Leeuw bij de meeste politieke partijen op grote weerstand stuitte, wordt de Raad van de Kunst in 1955 door bijna geen partij meer negatief benaderd. Ook het CHU Eerste Kamerlid Gerretson (zijn pseudoniem als dichter was Geerten Gossaert) stemt in met de Raad. Hij waarschuwt echter wel voor de gevaren die gepaard gaan met de overheidsbemoeiing met de kunst, met name wanneer de Raad voor de Kunst publiekrechtelijke bevoegdheden zou krijgen. Gerretson keert zich ook tegen een vertegenwoordiging binnen de Raad op basis van het 'driezuilenprincipe', omdat het ir-reëel zou zijn bij de verdeling van subsidies en opdrachten rekening te houden met de levensbeschouwelijke geaardheid. Gerretson toont zich bij de behandeling van het wetsontwerp verder tegen de ondersteuning van individuele kunstenaars. Ten aanzien van specifieke kunstsectoren concludeert hij dat bij géén kunst overheidssteun gevaarlijker is dan bij de letteren. Vooral de steun aan jonge letterkundigen acht hij zeer bedenkelijk, in het bijzonder als het de schrijver Lucebert betreft⁹⁾.

VAN HULST:

'Het was binnen de CHU een algemeen geaccepteerde waarde dat bijvoorbeeld orkesten gesubsidieerd moesten worden, dat de opera gesubsidieerd moest worden. Maar als het om individuele kunstenaars ging dan wilde men wel eens vraagtekens zetten of dat nu moest. Of men als individueel kunstenaar het kunstenaarschap niet koos 'for better and worse' en dat het in de praktijk vaak uit liep op het 'for worse'.

En of je daarmee de kunstenaar niet te kort deed juist door hem geld te geven.'

De jaren '60

In het verkiezingsprogramma van 1967 wordt op een meer expliciete wijze aandacht besteed aan cultuur. Naast de zinsnede dat de overheid bij het stimuleren van cultuuruitingen rekening moet houden met de geestelijke en zedelijke normen, die leven in brede lagen van het volk, wordt een subsidiebeleid bepleit, dat 'de cultuur onder bereik brengt van een zo groot mogelijk deel van ons volk'. De overgang van de kunsten van het departement van O.K. en W. naar C.R.M., die in 1965 plaatsvond, betekende ook voor de CHU dat het kunstbeleid deel ging uitmaken van het bredere welzijnsbeleid. Geconstateerd werd dat de welvaart weliswaar was toegenomen, maar dat dit ten koste ging van de ont-plooiing van het 'jaarlijk mens zijn'¹⁰⁾. Ondanks het pleidooi dat de overheid zich binnen het welzijnsbeleid actief moet opstellen op het gebied van de cultuur, dient gewaakt te worden voor paternalisme en conservatisme. Dit thema komen we tegen in diverse andere artikelen. De overheid heeft geen taak ten aanzien van het (zelf) scheppen van cultuur. Zij moet haar beleid baseren op de wensen en behoeften van de burgers en het overheidsbeleid dient de zelfwerkzaamheid en de participatie in de cultuur te bevorderen. Zodoende ontstaan de voorwaarden waardoor cultuur zich in haar veelzijdigheid kan ontwikkelen.¹¹⁾ De legitimering van dit pluriforme cultuurbeleid lijkt in CHU-kring gevormd te worden door de omstandigheid, dat als gevolg van de snelle technologische ont-

wikkeling en de materiële voorspoed van de zestiger jaren het welzijn van met name de 'do-nots' en de 'have-nots' gevaar loopt.¹²⁾ Vooral door middel van de 'socialisering van de culturele voorzieningen' wil men daar verandering in aanbrengen. Daardoor zal de gesubsidieerde cultuur niet alleen maar een kleine elite bereiken.

De cultuurspreiding neemt in het beginselprogramma van 1970 een voorname plaats in. De functie van de televisie als middel om de creatieve en culturele ont-plooiing te stimuleren wordt daarbij benadrukt. Binnen de relatief grote aandacht die nu aan de cultuur wordt besteed, blijkt verder het belang van de regionale cultuur, met name de Friese. Gepleit wordt ook voor ondersteuning van professionele kunstbeoefening en voor het inschakelen van kunstenaars bij het woon-, werk- en leefklimaat door middel van de instelling van een afzonderlijke Rijksdienst.

Ook in 1970 verschijnt het eindrapport van de Adviescommissie Filmkeuring, die tot taak had te onderzoeken in hoeverre de keuring, zoals die in de Bioscoopwet verplicht was, diende te worden afgeschaft. Commissielid I.N.Th. Diepenhorst stelt dat hij het advies van de commissie tot afschaffing van de keuring en tot het opheffen van de gemeentelijke nakeuring die met name in het zuiden van het land plaats vond, in grote lijnen kan onderschrijven. Belangrijke motieven daarvoor zijn de veranderde religieuze, zedelijke en culturele opvattingen en het feit dat vergeleken met 50 jaar geleden de kwaliteit van de films is verbeterd. De strafrechter houdt het toezicht op de 'goede zeden' en de 'eerbaar-

10) F. Goud, *Welvaartsstaat of welzijnsstaat; een terreinverkenning*, in: *C.H. Tijdschrift* 8(1963)3(aug. sept.)14-28.

11) L.B. van Ommen, *Overheid en specifieke welzijnsbehartiging*, in: *C.H. Tijdschrift* 14(1969)4(apr./mei)16-23.

12) E. Bleumink, *Morgen is gisteren begonnen*, in: *C.H. Tijdschrift* 14(1969)4(apr./mei)8-14.

heid', het blijft echter een probleem hoe dat precies te operationaliseren.¹³⁾ Er lijkt sprake van een genuanceerde benadering, zoals bijvoorbeeld in het artikel van C. Blankestijn¹⁴⁾ in 1974 het geval is. In zijn bespreking van de 'Knelpuntennota' en de 'Structuurnota' concludeert hij dat toenemende overheidsbemoeienis in de welzijnssector noodzakelijk is, terwijl het particulier initiatief 'een stapje terug moet'. Dat is geen probleem, aldus de schrijver, zolang de overheid zich in haar 'regie' van het particulier initiatief maar beperkt tot voorschriften ten aanzien van het externe functioneren. Daardoor kan dan bovendien gegarandeerd worden dat de particuliere instellingen zich aan de democratische regels houden.

Het is opmerkelijk dat voorzover er door de CHU gepubliceerd wordt over het kunst- en cultuurbeleid, dit uitsluitend plaats vindt binnen het kader van het welzijnsbeleid. De aandacht voor het kunstbeleid lijkt daardoor niet alleen beperkt, ook is duidelijk dat in CHU-kringen geen uitgewerkte visie bestaat met betrekking tot het kunstbeleid. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de reactie die in het Christelijk Historisch Tijdschrift door een onbekende auteur ('naam bekend bij de redactie') geschreven wordt naar aanleiding van het verschijnen van de Nota Kunst en Kunstbeleid van de minister van C.R.M. tijdens het kabinet Den Uyl, Van Doorn.

De schrijver schetst in twee artikelen de kritiek op de nota vanuit de CHU en stelt daarbij voorop dat het geven van een voor de CHU relevante beschouwing moeilijk is, onder andere vanwege het ontbreken van een 'eigentijdse christenpolitieke cultuuropvatting'.¹⁵⁾ Ook uit

het stuk van de (onbekende) schrijver blijkt een dergelijke opvatting moeilijk te destilleren.

Uitgangspunt voor een christelijke cultuurpolitieke visie is het brede dynamische cultuurbegrip, zoals onder andere geformuleerd door Van Peursen, geconcretiseerd in de cultuurdefinitie van de Unesco van 1976: '..... alle vormen van creativiteit en expressie, zowel van groepen als van individuen, hetzij in hun levenswijzen, danwel in kunstzinnige bezigheden'.¹⁶⁾

Naast de constatering dat de nota van Van Doorn slecht is uitgewerkt en in velerlei opzicht waarschijnlijk onhaalbaar is, schijnt de belangrijkste kritiek zich te concentreren op de definiëring van het begrip cultuur. In dat cultuurbegrip spelen de maatschappelijke aspecten een voorname rol, stelt de schrijver. Een te grote nadruk op de verschillen in inkomens, kennis en macht en een streven om die verschillen op te heffen mede met behulp van maatschappelijke relevante kunst, maken een overheidsbeleid van willekeur mogelijk omdat de criteria voor maatschappelijk relevantie zo onduidelijk zijn. Cultuur wordt te weinig gerelateerd aan een 'innerlijke houding'. Niet het streven naar een open en ontspannen samenleving vormt het belangrijkste doel van het cultuurbeleid, lezen we, maar 'een op het evangelie stoelende en in het licht daarvan steeds weer geactualiseerde mens- en levensbeschouwing'.¹⁷⁾

SCHOLTEN:

'Het is ook duidelijk dat je in de CHU een normverschuiving ziet tussen 1953 en 1983; toen streefde men in de CHU ook veel sterker naar de handhaving van die normen dan nu het geval is. Het zal na-

13) I.N.Th. Diepenhorst, *Filmkeuring*, in: *C.H. Tijdschrift* 15(1970)3(febr./mrt.)1-6.

14) C. Blankestijn, *Overheid en particulier initiatief*, in: *C.H. Tijdschrift* 19(1974), 105-116.

15) *Kunst, cultuur en maatschappij in driehoeksverband*, in: *C.H. Tijdschrift* 21(1976), (okt.)108.

16) Idem, blz. 110.

17) Idem, blz. 116.

tuurlijk uit de kerkelijke achtergrond bepaald zijn van 'bepaalde dingen willen we niet', maar op een gegeven moment ook zeggen van 'nou ja goed, die willen we dan voor ons zelf niet, maar we moeten anderen de ruimte laten.'

Slot

De CHU onderscheidt zich van KVP en ARP door een andere opvatting over de verhouding staat-maatschappij. Dit komt tot uiting doordat zij voorstander lijkt van een actief overheidsbeleid, ook ten aanzien van de cultuur. De rol van het

particulier initiatief komt daarbij vaak op de tweede plaats.

De liberale instelling van de CHU ten aanzien van het kunstbeleid, die onder andere tot uiting kwam in de filmkeuringsproblematiek, laat zich onder meer verklaren door haar nadruk op de actuele en tijdsgebonden toepassing van normen en zeden.

